

VOORBIJ HET 'UBI TU GAIUS, EGO GAIA...' BRIDE THEFT ALS ALTERNATIEVE HUWELIJKSSTRATEGIE IN DE GRIEKSE ROMANS.

Inleiding

Tussen de eerste eeuw v.C. en de vierde eeuw n.C. vallen de bloeiperiode en het verval van een genre dat we tegenwoordig met de naam 'Griekse roman' aanduiden. Hoewel papyrusfragmenten ons onomstotelijk aantonen dat in deze periode een veel grotere hoeveelheid gelijkaardige verhalen zijn geschreven, zijn slechts vijf romans (nagenoeg) integraal bewaard gebleven: de romans van Achilleus Tatios, Chariton, Heliodoros, Longos en Xenofon van Efesos. De verhaallijn van deze zogenaamde 'Big Five' is eenvoudig samen te vatten. Het zijn verhalen van 'boy meets girl', van liefde op het eerste gezicht en overzeese avonturen, met een happy end dat bestaat in ofwel het langverwachte huwelijk van de romanhelden, ofwel de bezegeling van hun huwelijk, nadat de helden na lange omzwervingen hun thuishaven hebben bereikt.¹

Dit schematisch overzicht van de plot toont al aan dat het huwelijk een belangrijke rol speelt in deze verhalen, hetzij als katalysator van een reeks dolle avonturen, hetzij als onderdeel van het genretypische happy end. In de loop van het verhaal komt het thema 'huwelijk' steeds weer aan de oppervlakte. Egger² maakte het rekensommetje: in Reardons omnibus van Engelse vertalingen komt 'het huwelijk' gemiddeld om de zeven bladzijden voor. Alles samen draait het aantal vermeldingen van een 'huwelijk', onder welke vorm dan ook, om en bij de driehonderd.

Het 'huwelijk' wordt in de romans vrij stereotypisch weergegeven.³ Het gaat steeds om huwelijken in de *upper class* van de maarschappij. In een aantal gevallen krijgt het meisje evenwel ook zelf inspraak in haar huwelijk. Er is zelfs enkele malen sprake van een *αυτοέκδοσις* – waarbij het meisje zichzelf ten huwelijk geeft -, maar dit komt alleen voor onder welomlijnde omstandigheden, m.n. enkel voor het tweede huwelijk van het meisje in kwestie, dat voltrokken wordt in afwezigheid van de vaderfiguur of een andere mannelijke verwant die als *κύριος* (wettige voogd) zou kunnen optreden. Over het algemeen speelt de vaderfiguur een centrale rol in het tot stand komen van een huwelijk. De wereld waarin de protagonisten zich voortbewegen, is er één van gearrangeerde huwelijken. In dit systeem wordt een huwelijk voorafgegaan door onderhandelingen tussen de bruidegom (of eventueel zijn *κύριος*) en de *κύριος*

¹ Over de 'Griekse roman' verscheen reeds eerder in Tetradio: De Temmerman K. *Historiciteit en geografische realia in Charitons Kallirhoë*. Tetradio 10 (2001), p. 137-158.

² Egger 1994, 260.

³ Onder 'huwelijk' verstaan wij in dit artikel steeds: een publiek erkende, heteroseksuele verbintenis van een vrije man en vrouw, gemarkeerd door sociale en/of religieuze praktijken, met het oog op de productie van kinderen.

(meestal de vader) van de bruid. In deze onderhandelingsgesprekken gooit de jongeman een aantal troeven op tafel, die bestaan in precies die elementen waar een vader rekening mee houdt in het zoeken naar een valabele echtgenoot voor dochterlief. Deze opvattingen over het huwelijk stemmen overeen met de dagelijkse realiteit van de lezer, ze zijn uit het leven gegrepen.

Een nadere beschouwing van de troeven van huwelijkskandidaten toont aan dat de volgorde van het verlanglijstje dat in de realiteit werd gehanteerd, in de romans enigszins dooreen geschud is. Een goede financiële en sociale positie was in de realiteit absoluut prioritair. Ook de persoonlijke belangen van beide mannen speelden een rol: vaak werd een huwelijk gesloten om allianties te creëren met een familie die de eigen politieke carrière kon bevorderen. Een huwelijk tussen familieleden had dan weer tot doel de eigendommen binnen de familie te houden. Persoonlijke kenmerken als iemands karakter, degelijke opvoeding of fysieke schoonheid konden ook een duwtje in de rug geven. In de romans worden criteria als de financiële en sociale positie en persoonlijke kenmerken van een vrijer gehandhaafd. Een politiek gemotiveerd huwelijk komt in de romans niet voor, wat strookt met de algemene afzijdige houding van de romans tegenover het politieke domein. Voor huwelijken tussen familieleden is slechts een minimale rol weggelegd. In de romans wordt echter nog een andere factor naast – en zelfs boven – deze traditionele troeven van huwelijkskandidaten geplaatst: de liefde. Gevoelens spelen in de romans een centrale rol in de relatie tussen het centrale koppel. Dit thema kan onmogelijk in de literatuur zijn verschenen zonder dat het voorkwam in de realiteit.⁴ We moeten dus aannemen dat liefde bij de Grieken van de Romeinse keizertijd een grotere rol was gaan spelen dan bij de Grieken pakweg de klassieke 5e eeuw. Toch mogen we er niet van uitgaan dat de romans hier een exacte weerspiegeling vormen van de realiteit. De nadruk die de romanschrijvers leggen op het aspect ‘liefde’ is niet in diezelfde mate in het dagelijks leven terug te vinden. ‘Liefde’, de absolute nummer één in elke moderne (Westerse) topdrie van redenen om een huwelijk sluiten, was in de realiteit van de antieke huwelijksluiting hooguit een randfenomeen.

Indien de romanschrijvers een verhaal wilden schrijven dat waarachtig zou overkomen (en we gaan ervan uit dat ze dat inderdaad wilden), dan moesten zij die centrale rol van het aspect ‘liefde’ in overeenstemming brengen met de traditionele normen en regels van het huwelijksstelsel. Eén manier waarop zij dit doen, is door gebruik te maken van een huwelijksstrategie die bestond naast de traditionele gearrangeerde huwelijken: *bride theft*.

---

⁴ VÉRILLHAC – VIAL 1998, 218.

***Bride theft*⁵, een alternatieve huwelijksstrategie**

Een alternatief voor het gearrangeerde huwelijk in zowel de Griekse als de Romeinse cultuur, is de zgn. *bride theft*. Een gearrangeerd huwelijk (de traditionele methode) werd zoals gezegd voorafgegaan door uitgebreide onderhandelingen tussen de families van bruid en bruidegom, om te bepalen of de tegenpartij een geschikte huwelijkskandidaat was. Wanneer een jongeman echter als huwelijkskandidaat opzij geschoven werd - hetzij nadat hij een huwelijksaanzoek had gedaan, of nog erger, nadat de verloving al had plaatsgevonden – voelde hij dit aan als een ernstige aanval op zijn eer, die moest gewroken worden indien de jongeman zijn sociale positie in de gemeenschap wilde behouden. Een dergelijke afwijzing kon dan ook een motief vormen om er met het meisje in kwestie vandoor te gaan. Ook wanneer er kapers op de kust waren (in de vorm van andere potentiële huwelijkspartners), of wanneer de jongeman het huwelijk wilde bespoedigen, kon dit aanleiding geven tot *bride theft*. Het ontvoeren van de bruid was trouwens niet noodzakelijk het gevolg van het afspringen van de onderhandelingen over een huwelijk; een jongeman kon ook meteen tot de ontvoering van het meisje overgaan, indien hij geen hoop had op een positieve afloop van de onderhandelingsgesprekken met haar vader.

Bride theft voorummies

Hoe ging een jongeman nu praktisch te werk? In het verloop van een *bride theft* vallen een aantal constanten op: wanneer een jongeman zijn oog had laten vallen op een voor hem onbereikbare bruid, verzamelde hij een aantal mannelijke leeftijdsgenoten om zich heen. De ‘gangsterbende’ die zich aldus gevormd had, had vervolgens twee mogelijkheden: zij konden op de loer gaan liggen en de bruid schaken wanneer zij zich buitenshuis begaf, bv. om water te halen⁶. Of zij konden binnenbreken in het ouderlijke huis van het meisje en haar meesleuren. De bruid werd daarop naar een plaats gebracht waar zij niet gevonden kon worden. In sommige gevallen ging de ontvoering van het meisje gepaard met verkrachting door haar would-be bruidegom, maar dit was niet noodzakelijk om de *bride theft* te doen slagen. Het volstond om bij haar familie en bij de plaatselijke leefgemeenschap (de polis) de verdenking te doen rijzen dat het meisje niet langer maagd was, waardoor haar reputatie onherroepelijke schade leed. Haar kansen om nog een andere geschikte partij voor een huwelijk te

⁵ De beschrijving van het fenomeen ‘*bride theft*’ is gebaseerd op Grubbs 1989, 59-83, Grubbs 1995, 183-193 en Lateiner 1997, 409-439. Het ontvoeren van een bruid wordt in het Grieks meestal aangeduid met de algemene term ‘ἀρπαγή’, wat zowel ‘roof’ als ‘verkrachting’ kan betekenen. In het Romeinse recht spreekt men van een ‘raptus’. De Nederlandse term die het dichtst in de buurt komt is ‘schaking’.

⁶ Deze situatie vinden we bv. terug in Menanders *Dyskolos*.

kunnen strikken, verminderden hierdoor aanzienlijk. Het meisje en haar ouders waren daarom snel geneigd om dan maar in een huwelijk met de ontvoerder toe te stemmen.

De *'raptā'* – het meisje dat ontvoerd werd – was niet altijd een onwillig slachtoffer: zij was in sommige gevallen op voorhand op de hoogte van de plannen van haar toekomstige bruidegom, of kon zelfs een actieve deelnemer zijn in haar eigen ontvoering. De antieke cultuur maakte geen onderscheid tussen een 'echte' *bride theft* en een *'elopement'*, waarbij een jongen en een meisje er samen – en met wederzijdse instemming – vandoor gingen. Bij een succesvolle *bride theft* ging men er in de resultaatgerichte, patriarchale antieke maatschappij immers steeds van uit dat het meisje bereid was geweest om zich te laten schaken.⁷ De vermomming van een wederzijdse overeenkomst als *bride theft* had voordelen voor alle partijen. Doordat het initiatief schijnbaar van de jongeman uitging, werd de antieke ideologie van mannelijke dominantie intact gelaten. Elke indicatie van vrouwelijk (seksueel) initiatief, dat door de gemeenschap zou worden veroordeeld, werd op die manier verdoezeld. De jongeman demonstreerde tegelijk zijn moed en mannelijkheid – een succesvolle *bride theft* verhoogde immers altijd de status van de jongeman binnen de *polis*. De familie van het meisje spaarde bovendien een bruidschat uit, en het initiatief i.v.m. de keuze van de huwelijkspartner, dat bij gearrangeerde huwelijken steeds bij de ouders lag, werd overgeheveld op het koppel zelf. Ondanks de uiterlijke publieke afkeuring van het fenomeen was *bride theft* dan ook een sociaal aanvaarde huwelijksstrategie.

De wet van Constantijn, of hoe een huwelijksstrategie strafbaar werd

Bride theft was een populair thema in de literatuur en de beeldende kunsten. Voorbeelden zijn te vinden in de archaische Homerische hymne aan Demeter, de antieke vaasschilderingen, de mythologie (Theseus), bij Herodotos, de Attische Nieuwe Komedie, de Griekse en Romeinse retoriek (Seneca, Quintilianus), Phaedrus' *'Fabulae'*, Ploutarchos, etc. Bovendien vertoonde ook de traditionele huwelijksceremonie elementen die geïnterpreteerd zijn als een ontvoeringsritueel. In Sparta nam het traditionele huwelijk zelfs de vorm aan van een ontvoering. De populariteit van *'abduction marriage'* als literaire topos lijkt erop te wijzen dat dit een wijd verspreide praktijk was in de Oudheid, vooral in de oostelijke helft van het Romeinse Rijk.

Op de eerste vermelding van het fenomeen in het antieke recht moeten we echter wachten tot 326 n.C.. Op 1 april van dat jaar vaardigde keizer Constantijn een

⁷ Zelfs indien het meisje weerstand bood en zich met geweld tegen de ontvoering verzette, werd zij als medeverantwoordelijk beschouwd.

edict⁸ uit, dat erop gericht was om *bride theft* buiten de wet te stellen. De talrijke vermeldingen van het fenomeen in de literatuur tonen aan dat Constantijn niet reageerde op een strategie die in de vierde eeuw pas recentelijk in gebruik gekomen was, maar wel op een antieke huwelijksstrategie, die sinds lang werd toegepast en getolereerd in de Griekse-Romeinse wereld, maar toen pas als een misdaad beschouwd werd door de Romeinse keizers en juristen.

Het edict van 326, dat zich richtte '*ad populum*' en dus algemeen toepasbaar was, bestrafte alle gevallen van *bride theft* van een ongehuwd meisje door een man die vooraf geen formele overeenkomst (verloving) had gesloten, maar de goedkeuring van de ouders hoopte af te dwingen voor wat in essentie een *de facto* huwelijk was. Alle betrokken partijen werden daarbij strafbaar gesteld: de ontvoerder werd veroordeeld tot een *summum supplicium*, bv. een veroordeling *ad bestias* of verbranding. Een meisje dat actief had deelgenomen aan haar ontvoering kreeg dezelfde straf; indien zij genoeg had tegengestribbeld om de burens te alarmeren, werd haar het recht ontnomen om van haar ouders te erven (wat haar kansen om nog een ander huwelijk af te sluiten opnieuw verminderde). Ook ouders die achteraf toestemden in het *de facto* huwelijk, in plaats van hun nieuwe schoonzoon voor de rechter te dagen, werden bestraft.

Een wet van keizer Constantius van 349 n.C. verzachtte de straffen voor de ontvoerder en zijn actief deelnemende bruid tot een '*capitalis poena*', wat misschien staat voor executie d.m.v. het zwaard. In 374 n.C. ten slotte werd een wet uitgevaardigd die een limiet van vijf jaar vastlegde voor het vervolgen van huwelijken op basis van *bride theft*. Een dergelijk huwelijk dat al vijf jaar bestaan had, bleek immers een stabiele relatie te zijn, waarbij zelfs kinderen in het spel konden zijn, wier legitimiteit in het gedrang kwam indien hun ouders alsnog werden veroordeeld voor de manier waarop het huwelijk tot stand was gekomen.

Bride theft in de Griekse romans: het negeren van het ouderlijke gezag?

In de Griekse romans respecteren potentiële huwelijkskandidaten doorgaans de gezaghebbende rol van de vader, en komen hem om de hand van zijn dochter vragen. Zo hoort het ook in het traditionele huwelijkssysteem. In een aantal gevallen omzeilen jongemannen echter de functie van de vader in het tot stand komen van een huwelijk, en gaan over op het systeem van *bride theft*. Deze alternatieve huwelijksstrategie komt voor in vier romans van de Big Five: bij Achilles Tatios (1) worden de schakingen uitgevoerd door de romanheld Kleitofon, die verliefd wordt op zijn nichtje Leukippe, en door Kallisthenes, een jongeman uit Byzantion die in de loop van het verhaal van wellustige jongeling

⁸ Codex Theodosianus IX 24.1. (De tekst van het edict is o.a. te vinden in Grubbs 1989, 59-60).

tot ideale schoonzoon evolueert en uiteindelijk met Kleitofons zusje huwt. Bij Longos (2) heeft de koeherder Lampis zijn zinnen op de romanheldin Chloe gezet. Heliodoros (3) laat de romanheldin Charikleia – de pleegdochter van een priester uit Delfi, die later de dochter van het Ethiopische koningspaar blijkt te zijn – schaken door de Thessalische romanheld Theagenes. Bij Xenofon (4) tenslotte vertelt het personage Aigialeus, een visser uit Sparta, hoe hij er met een stadsgenote vandoor ging. We situeren en citeren eerst de relevante passages, om daarna het verloop van *bride theft* in de romans even onder de loep te nemen.⁹

Kallisthenes (AT 2.18.1-5)

Wanneer de losbandige jongeling Kallisthenes in Byzantion geruchten opvangt over de schoonheid van Leukippe, gaat hij haar vader om haar hand vragen. Deze wijst hem af uit afschuw van zijn liederlijke levenswijze. Kallisthenes beraamt daarop een plan om het meisje te ontvoeren. Hij wil zich beroepen op een Byzantijnse wet, die stelt dat de verkrachter van een maagd verplicht is om haar te huwen. Zijn dienaar Zenon schaakt echter per ongeluk Leukippe's nicht Kalligone. De romanheld Kleitofon vertelt:

καὶ εἰς τὴν ὑστεραίαν παρεσκευαζόμεθα νύκτωρ, ὡς θυσόμενοι τῷ θεῷ. Τούτων δὲ τὸν Ζήνωνα ἐλάνθανεν οὐδέν· ἀλλ' ἐπειδὴ καιρὸς ἦν βαθείας ἐσπέρας, ἡμεῖς μὲν προήλθομεν, αὐτὸς δὲ εἶπετο. ἄρτι δὲ γενομένων ἡμῶν ἐπὶ τῷ χεῖρει τῆς θαλάσσης, ὁ μὲν τὸ συγκείμενον ἀνέτεινε σημεῖον, ὁ δὲ λέμβος ἐξαίφνης προσέπλει, καὶ ἐπεὶ πλῆσιον ἐγένετο, ἐφάνησαν ἐν αὐτῷ νεανίσκοι δέκα. ὀκτῶ δὲ ἐτέρους ἐπὶ τῆς γῆς εἶχον πλολοχίσαντες, οἳ γυναικείας μὲν εἶχον ἐσθῆτας καὶ τῶν γενεῶν ἐψίλωντο τὰς τρίχας, ἔφερον δὲ ἐκάστος ὑπὸ κόλπῳ ξίφος, ἐκόμιζον δὲ καὶ αὐτοὶ θυσίαν, ὡς ἂν ἦκιστα ὑποπτευθεῖεν· ἡμεῖς δὲ ψόμεθα γυναικας εἶναι. ἐπεὶ δὲ συνετίθεμεν τὴν πυρὰν, ἐξαίφνης βοῶντες συντρέχουσι καὶ τὰς μὲν δᾶδας ἡμῶν ἀποσβεννύουσι, φευγόντων δὲ ἀτάκτως ὑπὸ τῆς ἐκπλήξεως, τὰ ξίφη γυμνώσαντες ἀρπάζουσι τὴν ἀδελφὴν τὴν ἐμὴν καὶ ἐνθέμενοι τῷ σκάφει, ἐμβάντες εὐθύς, ὄρνιθος δίκην ἀφίπτανται. ἡμῶν δὲ οἱ μὲν ἔφευγον, οὐδὲν οὔτε εἰδότες οὔτε ἐωρακότες, οἱ δὲ ἅμα τε εἶδον καὶ ἐβόων Ἄησται Καλλιγόνην ἔχουσι· τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσην ἐπέραινε τὴν θαλάσσαν· ὡς δὲ τοῖς Σαρᾶπτοις προσέχον, πόρρωθεν ὁ Καλλισθένης τὸ σημεῖον ἰδὼν, ὑπηντίασεν ἐπιπεύσας καὶ δέχεται μὲν τὴν κόρην, πλεῖ δὲ εὐθύς πελάγιος.

‘We waren druk bezig met de voorbereidingen van de offers, die een dag later in de nacht aan de god zouden worden gebracht. Zeno hield ons scherp in de gaten en volgde ons, toen we heel laat op de avond op weg gingen. Zodra wij de oever van de zee hadden bereikt, stak hij zijn hand op voor het afgesproken teken. Daar kwam de sloep plotseling aangevaren en van dichtbij waren er wel tien opvarenden te zien. Acht anderen stonden op het strand verdekt opgesteld, in vrouwenkleden en met een gladgeschoren kin. Ze hadden ieder een zwaard onder hun jurk verborgen en droegen

⁹ De romans worden in de rest van dit artikel als volgt afgekort: *AT* staat voor Achilleus Tatios, *Hel* voor Heliodoros, *Long* voor Longos en *Xen* voor Xenofon van Efesos.

offergaven om geen argwaan te wekken. Wij wisten dan ook niet beter of het waren vrouwen. We waren net begonnen met het oprichten van het brandaltaar, toen zij opeens luid schreeuwend op ons afkwamen. Ze doofden onze fakkels, en terwijl wij in paniek alle kanten uit vluchtten, sleepten ze met getrokken zwaard mijn zusje mee. Ze werd aan boord gebracht, waarna allen zich ijlings inscheepten en er vliegensvlug vandoor gingen. Een aantal van ons vluchtte, zonder iets te weten of gezien te hebben, maar anderen hadden alles gezien en riepen: 'Help! Kalligone is door rovers meegenomen.' Maar het vaartuig was ondertussen al op volle zee... Na aankomst in de haven van Sarepta gaven de kidnappers van verre een signaal aan Kallisthenes, die met zijn schip naar hen toe voer. Hij nam het meisje van ze over en stak ogenblikkelijk in zee.¹⁰

Nadat Kallisthenes heeft ingezien dat hij het verkeerde meisje heeft laten schaken, wordt hij alsnog verliefd op Kalligone, vraagt haar om met hem te trouwen, en nadat hij zich heeft onderscheiden in de oorlog, gaat hij Kalligone's vader vragen om zijn zegen te geven over het huwelijk.

Kleitofon (AT 2.30.1-31.6)

De romanhelden Kleitofon en Leukippe hebben een nachtelijk avontuurtje gepland in de slaapkamer van Leukippe. Haar moeder wordt echter opgeschrikt door een nachtmerrie. Zij stormt de slaapkamer van Leukippe binnen, en verijdelt zo de geplande betrekkingen van Kleitofon en Leukippe. Kleitofon kan net op tijd de kamer uitvluchten, zodat de identiteit van de agressor voor Leukippe's moeder verborgen blijft. Daarop besluiten Kleitofon en Leukippe om er samen vandoor te gaan. Zij krijgen daarbij hulp van Kleinias, een vriend van het koppel, en Satyros, de dienaar van Kleitofon. Kleitofon beschrijft de gebeurtenissen als volgt:

Ἐν τούτῳ δὲ ἔτυχον πέμψας τὸν Σάτυρον πρὸς τὴν κόρην ἀποπειρασόμενον τῆς φυγῆς, ἢ δὲ πρὶν ἀκοῦσαι, πρὸς τὸν Σάτυρον 'Δέομαι', ἔφη, 'πρὸς θεῶν ξένων καὶ ἔγχωρίων, ἔξαρπάσατε με τῶν τῆς μητρὸς ὀφθαλμῶν, ὅπῃ βούλεσθε· εἰ δὲ με ἀπελθόντες καταλίποιτε, βρόχου πλεξαμένη τὴν ψυχὴν μου οὕτως ἀφήσω.' ἐγὼ δὲ ὡς ταῦτα ἤκουσα, τὸ πολὺ τῆς φροντίδος ἀπερριψάμην. δύο δὲ ἡμέρας διαλιπόντες, ὅτε καὶ ἀποδημῶν ἔτυχεν ὁ πατήρ, παρεσκευαζόμεθα πρὸς τὴν φυγὴν. (...) ὄχημα δὲ εὐτρεπὲς ἡμᾶς πρὸ τῶν πυλῶν ἐξεδέχετο, ὅπερ ὁ Κλεινίας παρεσκεύασε, καὶ ἔφθασεν ἡμᾶς ἐπ' αὐτοῦ περιμένων αὐτός, ἐπεὶ δὲ πάντες ἐκάθευδον, περὶ πρώτας νυκτὸς φυλακὰς προῆμεν ἀγογιτί, Λευκίππην τοῦ Σατύρου χειραγωγούντος. (...) ἡμεῖς δὲ οἱ πάντες ἔξ, ἡμεῖς καὶ ὁ Κλεινίας καὶ δύο θεράποντες αὐτοῦ. ἐπελαύνομεν οὖν τὴν ἐπὶ Σιδῶνα καὶ περὶ μοίρας τῆς νυκτὸς δύο παρῆμεν ἐπὶ τὴν πόλιν καὶ εὐθὺς ἐπὶ Βηρυτὸν τὸν δρόμον ἐποιούμεθα, νομίζοντες εὐρήσειν ἐκεῖ ναῦν ἐφορμούσαν. καὶ οὐκ ἠτύχησαμεν·

¹⁰ van Dolen 1998, 48-49.

‘Het kwam zo uit dat ik juist op dat tijdstip Satyros naar het meisje stuurde. Hij moest haar polsen over de vlucht, maar eer hij zijn mond opendeed, zei ze al: ‘Bij alle goden, waar ter wereld ook, smee ik je: neem me mee, weg uit mijn moeders ogen, het kan me niet schelen waarheen. Als jullie zonder mij vertrekken, zal ik een strop vlechten en mezelf het leven benemen.’ Toen ik dit te horen kreeg, waren mijn grootste zorgen van de baan. We wachtten een paar dagen, totdat vader op reis was gegaan, en begonnen met de voorbereidingen van onze ontsnapping. (...) Voor de stadspoort stond een rijtuig klaar om ons mee te nemen. Daar had Kleinias voor gezorgd. Hij was er al in gaan zitten om op ons te wachten. Toen iedereen sliep, rond de eerste nachtwake, kwamen wij stilletjes naar buiten, waarbij Leukippe de hand van Satyros vasthield. (...) We waren met z’n zessen: behalve wijzelf en Kleinias waren er nog twee dienaren van hem bij. We namen de weg naar Sidon, waar we vóór middernacht aankwamen. Vandaar gingen we vlug door naar Beiroet, in de hoop daar een zeilklaar schip te vinden. We hadden geluk (...)’¹¹

Wanneer Kleitofon later in het verhaal in een proces verwickeld raakt, verschijnt Leukippe’s vader op het toneel: hij bevrijdt Kleitofon uit zijn benarde positie en geeft zijn toestemming voor het huwelijk van de romanhelden.

Lampis (Long 4.28)

De koeherder Lampis vraagt Chloe’s vader Dryas om de hand van zijn dochter, maar Dafnis – de pleegzoon van de buren - steekt hem de loef af. Wanneer Dafnis’ ware afkomst bekend raakt – hij blijkt de zoon te zijn van een plaatselijke grootgrondbezitter -, meent Lampis dat hij een rijkere bruid zal willen zoeken dan Chloe, en waagt zijn kans om er met de romanheldin vandoor te gaan.

Τοιαῦτα λέγουσαν, τοιαῦτα ἐννοοῦσαν, ὁ Λάμπις ὁ βουκόλος μετὰ χειρὸς γεωργικῆς ἐπιστᾶς ἤρπασεν αὐτήν, ὡς οὔτε Δάφνιδος ἔτι γαμήσοντος καὶ Δρύαντος ἐκεῖνον ἀγαπήσοντος. ἡ μὲν οὖν ἐκομίζετο βοῶσα ἐλεεινόν· (...) (klacht van Dafnis:) ‘νῦν δὲ τὴν μὲν Λάμπις ἀρπάσας οἴχεται, νυκτὸς δὲ γενομένης συγκοιμήσεται.’

‘Terwijl ze (nl. Chloe, nvdr) dit zei en overdacht, verscheen opeens de koeherder Lampis samen met een bende boeren en hij sleurde haar mee, omdat hij dacht dat Dafnis haar nu toch niet meer zou huwen en dat Dryas hem welgezind was. Chloe werd dus meegesleept, terwijl ze jammerlijk schreeuwde (...) (Dafnis jammerde:) ‘Maar nu is Lampis er met haar vandoor en als het nacht is geworden, zal hij met haar slapen.’¹²

Voor het zover komt, wordt Chloe echter al weer uit de handen van Lampis bevrijd en met haar Dafnis herenigd.

¹¹ van Dolen 1998, 55-56.

¹² van Es 2001, 78.

Theagenes (Hel 4.6.5-6 en 4.17.2-18.1)

Theagenes en Charikleia bekennen beiden aan hun vertrouwenspersoon Kalasiris dat zij verliefd zijn op elkaar. Charikleia's vader Charikles heeft haar echter jaren geleden aan haar neef ten huwelijk beloofd; ze menen dan ook dat Charikles nooit zal instemmen met een huwelijk met Theagenes. Kalasiris weerhoudt Theagenes er daarom van Charikles om Charikleia's hand te vragen. Hij zet een ontvoering op touw, en scheept samen met het koppel in richting Egypte.

‘Τί λέγεις’ ἔφη ὁ πάτερ; ἐρᾷ μου Χαρίκλεια; τί οὖν οὐκ ἄγεις ἤδη παρ’ αὐτήν;’, καὶ ἅμα προέτρεχεν ἐπιλαβόμενος οὖν τῆς γλαμύδος Ἑστῆθι ἔφην ὄυτος, εἰ καὶ ὀξὺς δραμεῖν. οὐ γὰρ ἄρπαγμα τὸ πρᾶγμα οὐδὲ εὖωνον καὶ τῶν ἐν μέσῳ τῷ βουλομένῳ προκειμένων ἀλλὰ πολλῆς μὲν βουλῆς ὥστε πρεπόντως ἀνυσθῆναι πολλῆς δὲ διασκευῆς ὥστε ἀσφαλῶςπραχθῆναι δεόμενον. Ἡ τὸν πατέρα τῆς κόρης ἠγνόηκας, ὡς Δελφῶν ἐστὶ τὰ πρῶτα; Τοὺς δὲ νόμους οὐκ ἐννοεῖς οἱ θάνατον τοῖς τοιοῦτοις ἐπιβάλλουσιν;’ Ἐγὼ μὲν εἶπε ‘καὶ τελευτᾶν οὐ διαφέρομαι τυχῶν Χαρικλείας’ ἀλλ’ ὅμως, εἰ δοκεῖ, καὶ πρὸς γάμον αἰτῶμεν τῷ πατρὶ προσιόντες; οὐ γὰρ δὴ μὴ ἀνάξειοι γε ὄντες τῷ Χαρικλεῖ κηδεύσωμεν.’ Ὅυκ ἂν τύχοιμεν’ ἔφην ὄυχ ὅτι τῶν κατὰ σέ τι δυνατὸν ἐπιμέμψασθαι, ἀλλ’ ὁ Χαρικλῆς ἀδελφῆς ἐαυτοῦ παιδὶ τὴν κόρην πάλαι κατηγοῖσεν.’

Ἀφικόμενος δὲ παρὰ τὴν Χαρίκλειαν ἐπὶ τῶν κόλπων ἔτι τὰ παρὰ τοῦ Χαρικλέους κειμήλια φέρουσάν τε καὶ ἐπισκοποῦσαν καὶ παρὰ τὸν Θεαγένην μετ’ ἐκείνην, ἅ τε δεῖσει καὶ ὅποτε πράττειν ἐκάτερον ὑποθέμενος, οἴκαδε ἐλθὼν ἐφήδρευον τοῖς ἐσομένοις. Καὶ εἰς τὴν ἐξῆς τοιαῶδε ἐγένετο· ἐπειδὴ μέσαι νύκτες ὕπνω τὴν πόλιν ἐβάπτιζον, ἔνοπλος κῶμος τὴν οἴκησιν τῆς Χαρικλείας κατελάμβανεν, ἐστρατιγεὶ δὲ Θεαγένῃ τὸν ἐρωτικὸν τοῦτον πόλεμον εἰς λόχον ἀπὸ τῆς πομπῆς τοὺς ἐφήβους συντάξας. Οἱ δὴ μέγα τι καὶ ἀθρόον ἐμβοήσαντες καὶ δούπῳ τῶν ἀσπίδων τοὺς κατὰ μικρὸν αἰσθομένους ἐμβροντήσαντες ὑπὸ λαμπάσιν ἡμέναις εἰσήλαντο εἰς τὸ δωμάτιον, τὴν αὐλειον οὐ χαλεπῶς ἐκμοχλεύσαντες, ἅτε τῶν κλείθρων εἰς ῥαδίαν ἀνοιξὶν ἐπιβεβουλευμένων, καὶ τὴν Χαρίκλειαν εὐτρεπῆ καὶ ἅπαντα προειδυῖαν καὶ τὴν βίαν ἐκοῦσαν ὑφισταμένην ἀναρπάζουσιν οὐκ ὀλίγα τῶν ἐπίπλων ὅσα κατὰ βούλησιν ἦν τῇ κόρῃ συνεκφορήσαντες. (...)

Κάπειδὴ τοῦ ἄστεος ἐκτὸς ἦσαν ὡς τάχους εἶχον ἐπὶ τὰ Λοκρῶν ὄρη καὶ Οἰταίων ἀφιπτάσαντο. Ὁ δὲ Θεαγένῃς καὶ ἡ Χαρίκλεια τὰ προεδογμένα πράττοντες ὑπολείπονται μὲν τῶν Θεταλῶν, ὡς ἐμὲ δὲ λαθραῖοι καταφεύγουσι (...)

[Theagenes in gesprek met Kalasiris] ‘Wat zeg je, vader?’ zei hij, ‘houdt Charikleia van mij? Waarom breng je me dan niet meteen naar haar toe?’ en tegelijk wilde hij naar haar toe lopen. Ik greep hem vast bij zijn mantel en zei: ‘Ik weet dat je snel kunt lopen, maar blijf even staan, jij. Het gaat immers niet om een roof of om waren die tegen een spotprijstje voor de eerste de beste voor het grijpen liggen, maar het vraagt integendeel veel overdenking om een passend resultaat te bereiken en veel voorbereiding om op een veilige manier het nodige te doen. Of was je er niet van op de hoogte dat de vader van het meisje tot de meest vooraanstaande Delfiërs behoort? Houd je de wetten niet in gedachten, die de doodstraf opleggen aan mensen die dergelijke dingen doen?’ ‘De dood kan mij niet schelen, als Charikleia maar de mijne

wordt. Maar toch, als je dat goed lijkt, laten wij naar haar vader gaan en haar ten huwelijk vragen; wij zullen immers zeker geen onwaardige kandidaat zijn om naar de hand van Charikleia te dingen.' 'We zouden haar niet krijgen,' zei hij, 'niet (om)dat ook maar iets aan jou te beschimpen valt, maar Charikles heeft het meisje lang geleden uitgehuwelijkt aan de zoon van zijn zus.

[Kalasiris] Ik ging naar Charikleia, die de kleinoden, die ze van Charikles had gekregen, nog op zich droeg en zat te bekijken, en vervolgens naar Theagenes, en gaf hun raadgevingen over wat moest gebeuren en wanneer elk moest handelen. Daarop ging ik naar huis en overdacht de gebeurtenissen die op til waren. En de dag erop gebeurde het volgende: toen de nacht de stad in slaap had gehuld, overviel een gewapende schare feestvierders het huis van Charikleia. Theagenes voerde die veldtocht om de liefde aan en stelde de jongemannen uit de feestelijke optocht in slagorde op. Terwijl zij luid schreeuwden en met gebonk op hun schilden allen overdonderden die zich binnen gehoorsafstand bevonden, trokken zij met fakkels naar het huis. Ze forceerden met gemak de poort, omdat de grendels met opzet niet goed gesloten waren, en sleurden Charikleia mee, die het geweld gewillig onderging, omdat zij erop voorbereid was en op voorhand wist wat er stond te gebeuren. Zij namen ook talloze goederen mee die het meisje met zich mee wenste te nemen. (...) Toen zij buiten de stad gekomen waren, galoppeerden zij naar de bergen van Lokris en Oitaia. Theagenes en Charikleia lieten echter volgens het vooropgestelde plan de groep Thessaliërs gaan, en zochten heimelijk hun toevlucht bij mij.'

Aigialeus (Xen 5.1.4 – 5.1.8)

Aigialeus onderhoudt een geheime relatie met Thelxinoe. Wanneer zij door haar ouders aan iemand anders uitgehuwelijkt wordt, beraamt het koppel een plan om er samen vandoor te gaan. Thelxinoe weet aan de aandacht van haar ouders te ontsnappen en ontmoet Aigialeus op de afgesproken plaats. Samen vluchten ze weg. Aigialeus beschrijft de gebeurtenissen voor de romanheld Kleitofon:

Καὶ χρόνῳ τινὶ ἀλλήλοις συνῆμεν λανθάνοντες καὶ ὁμόσαμεν ἀλλήλοις πολλάκις ἔξειν καὶ μέχρι θανάτου· ἐνεμέσησε δὲ τις ἄρα θεῶν. Καγὼ μὲν ἔτι ἐν τοῖς ἐφίβοις ἤμην, τὴν δὲ Θελξινόην ἐδίδοσαν πρὸς γάμον οἱ πατέρες ἐπιχωρίῳ τινὶ νεανίσκῳ Ἀνδροκλεῖ τοῦνομα· ἦδη δὲ αὐτῆς καὶ ἡρα Ἀνδροκλεῆς. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα ἡ κόρη πολλὰς προφάσεις ἐποιεῖτο ἀναβαλλομένη τὸν γάμον· τελευταῖον δὲ δυνηθεῖσα ἐν ταῦτῳ μοι γενέσθαι συντίθεται νύκτωρ ἐξελεῖν Λακεδαιμόνος μετ' ἐμοῦ. Καὶ δὴ ἐστεῖλαμεν ἑαυτοὺς νεανικῶς ἀπέκειρα δὲ καὶ τὴν κόμην τῆς Θελξινόης. Ἐν αὐτῇ οὖν τῇ τῶν γάμων νυκτὶ ἐξελθόντες τῆς πόλεως ἤειμεν ἐπ' Ἄργος καὶ Κόρινθον, κάκειθεν ἀναγόμενοι ἐπλευράσαμεν εἰς Σικελίαν. Λακεδαιμόνιοι δὲ πυθόμενοι τὴν φυγὴν ἡμῶν θάνατον κατεψηφίσαντο. Ἡμεῖς δὲ ἐνταῦθα διήγομεν ἀπορία μὲν τῶν ἐπιτηδείων, ἡδόμενοι δὲ καὶ πάντων ἀπολαύειν δοκοῦντες, ὅτι ἤμεν μετ' ἀλλήλων.

'Gedurende een zekere tijd hadden wij heimelijk een relatie en zwoeren vaak om zelfs tot de dood samen te blijven. Maar één van de goden was jaloers. Toen ik nog bij de efeben was, gaven haar ouders Thelxinoe ten huwelijk aan een jonge Spartaan met de naam Androkles, die reeds verliefd op haar was. Aanvankelijk voerde het meisje talloze uitvluchten aan om het huwelijk uit te stellen. Toen zij eindelijk in de mogelijkheid was om mij alleen te ontmoeten, stemde zij ermee in om samen met mij

's nachts Sparta te ontvluchten. Wij kleedden ons als jongemannen en ik knipte ook het haar van Thelxinoe. Op haar huwelijksnacht zelf verlieten wij dus de stad en gingen naar Argos en Korinthos, en vandaar staken wij in zee en voeren naar Sicilië. Toen de Spartanen onze vlucht vernamen, spraken zij de doodstraf over ons uit. Wij brachten hier ons leven door in armoede, maar genoten en meenden van alles overvloed te hebben, omdat we samen waren.'

Duizend-en-één motieven om er vandoor te gaan

Wanneer we deze passages vergelijken¹³ met de beschrijving van een *bride theft* zoals die in de realiteit voorkwam, stellen we een aantal opvallende gelijkenissen vast. Vooreerst wat het motief betreft. Theagenes (Hel) en Aigialeus (Xen) gaan er met hun geliefde vandoor omdat de ouders van het meisje een andere huwelijkskandidaat op het oog hebben en zij daardoor geen hoop koesteren om het huwelijk op de traditionele manier tot stand te brengen. Hun *bride theft* wordt gerechtvaardigd door het gebrek aan alternatieven.¹⁴ Ook Chloe (Long) werd door haar vader aan iemand anders beloofd – nl. aan Dafnis. Lampis is ervan overtuigd dat Dafnis – nu zijn afkomst bekend is – op zoek zal gaan naar een bruid van hogere afkomst dan Chloe, en dat Dryas wel met het *de facto* huwelijk zal instemmen als hij er met Chloe vandoor gaat. Aangezien Lampis denkt dat Dafnis de verloving met Chloe binnenkort zal verbreken, kunnen we redeneren dat Lampis ook wel een poging had kunnen doen om op de traditionele manier een huwelijk met Chloe tot stand te brengen. Misschien wil hij de zaak bespoedigen, of wil hij het zekere voor het onzekere nemen. Beide redeneringen waren in de antieke wereld gangbare motieven om er met het meisje vandoor te gaan. In het geval van Kallisthenes is er geen andere huwelijkskandidaat in het spel. Hij werd door Leukippe's vader afgewezen als huwelijkskandidaat omwille van zijn liederlijke levenswijze (2.13.1-3). Al deze motieven zijn reëel, en zullen bij de lezer als aanvaardbare motivaties voor een *bride theft* overkomen.

Alleen het geval van Kleitofon en Leukippe wijkt af van het patroon.¹⁵ Zij gaan er samen vandoor nadat een gepland nachtelijk avontuurtje door Leukippe's moeder op het laatste nippertje verijdeld is. Wat precies de motieven van het

¹³ Tegen de vergelijking tussen de feiten uit de dagdagelijkse realiteit van de klassieke Oudheid en de fictionele wereld van het verhaal zijn een aantal bezwaren in te brengen. Enige voorzichtigheid in het vergelijken van roman en realiteit is zeker aan de orde. Onderzoek in het kader van mijn licentiaatsverhandeling 'Huwelijk en transgressie in de Griekse roman: Eenvormigheid of diversiteit?' wees echter uit dat de bezwaren niet van die aard zijn dat zij een vergelijking hoegenaamd onmogelijk maken.

¹⁴ Lateiner 1997, 431.

¹⁵ De roman van Achilleus Tatios stelt de meeste interpretatieproblemen. Een gangbare verklaring hiervoor is de stelling dat Achilleus Tatios de andere romans parodieert. Bovendien maakt de eerste-persoonsvertelling de interpretatie er niet makkelijker op.

koppel zijn om de benen te nemen, is niet helemaal duidelijk. Kleitofon is bang dat Leukippe's meid uit de biecht zal klappen wanneer zij gefolterd wordt (Leukippe's moeder, Pantheia, is daarvoor trouwens al de nodige voorbereidingen aan het treffen). Voor zover we hierover uit de mond van verteller Kleitofon iets vernemen, is het motief van Leukippe driedelig: zij gaat er met hem vandoor uit αἰδώς, λύπη en ὀργή (schaamte, verdriet en woede, AT 2.29.1-5). In Leukippe's eigen woorden luidt het dat ze vlucht om zo snel mogelijk bij haar moeder vandaan te komen (AT 2.30.1).

Kleitofon lijkt aanvankelijk alleen geïnteresseerd te zijn in seksuele contacten met Leukippe: niet alleen haalt hij haar over om een nacht met hem het bed te delen (AT 2.19.2), maar ook op hun vlucht moet Leukippe hem ervan weerhouden zich 'als man te bewijzen' (AT 4.1.2).¹⁶ Als een huwelijk niet Kleitofons bedoeling is, plaatst dit extra vraagtekens bij zijn motieven om er met Leukippe vandoor te gaan, aangezien een *bride theft* of *elopement* in de antieke maatschappij als een *de facto* huwelijk werd opgevat! Achilles Tatios had natuurlijk een katalysator nodig voor de avontuurlijke tocht van zijn helden, indien hij van deze topos van het genre gebruik wilde maken. Misschien koos hij daarbij voor het motief van de *bride theft* bij wijze van parodie op de andere romans? Het feit dat Achilles Tatios het fenomeen *bride theft* zou ironiseren, kan er natuurlijk ook op wijzen dat dit een wijd verspreide praktijk was in de antieke maatschappij; er valt immers niet veel humor te halen uit het ironiseren van een praktijk die niemand kent.

Bride theft volgens het boekje

In de realiteit voerde een jongeman de ontvoering nooit alleen uit, maar riep altijd de hulp in van een groep leeftijdsgenoten. Xenofon is de enige romanschrijver die niet expliciet verwoordt dat de jongeman hulp kreeg. Alle andere beschrijvingen bevatten gegevens i.v.m. de samenstelling van de groep ontvoerders: Kallisthenes laat Kalligone ontvoeren door Zenon, een dienaar, die zich op zijn beurt laat bijstaan door een groep Tyrische vissers (AT 2.17.3). Kleitofon en Leukippe bevinden zich in een gezelschap van zes mensen: naast henzelf nemen ook Satyros, Kleinias en twee dienaars aan de ontvoering deel. Lampis verzamelt een groep boeren om zich heen om Chloe te schaken. Theagenes krijgt hulp van de Thessalische jongemannen die hij eerder heeft geleid in een processie te Delfi, en van Kalasiris, die Theagenes en Charikleia vergezelt op hun vlucht. Alleen Aigialeus lijkt er op zijn eentje met Thelxinoe vandoor te zijn gegaan.

¹⁶ De roman van Achilles Tatios is de meest voyeuristische van de vijf romans, en is ook het sterkst erotisch geladen.

Behalve Lampis schepen alle jongemannen dadelijk in met hun geliefde.¹⁷ Uiteraard geldt dit als startpunt voor de avontuurlijke tocht van de helden over het hele Middellandse-Zeegebied, maar het stemt ook overeen met de reële praktijk om het meisje naar een plaats te brengen waar zij niet gevonden kan worden door haar ouders. Kleitofon reist met Leukippe langs Beiroet om daar dan in te schepen. Theagenes en Charikleia laten de inwoners van de *polis* geloven dat zij de bergen zijn ingetrokken bij Lokris en Oitaia en begeven zich daarop samen met Kalasiris naar de haven. Aigialeus ten slotte reist met Thelxinoe langs Argos en Korinthos voor hij het ruime sop kiest.

Een gewillig slachtoffer...

Eigenlijk gaat het slechts in twee van de vijf gevallen om een ‘echte’ *bride theft*: Chloe en Kalligone worden geschaakt tegen hun wil in, en zonder vooraf op de hoogte te zijn van de ontvoering. Longos expliciteert dat Chloe flink wat misbaar maakt bij de gelegenheid. In de andere gevallen – nl. die van Leukippe, Charikleia en Thelxinoe – gaat het eigenlijk om een *elopement*: het koppel maakt samen plannen om er vandoor te gaan: Kleitofon stuurt Satyros naar Leukippe toe om te vragen om ze bereid zou zijn om mee te gaan, Charikleia werd op voorhand door Kalasiris op de hoogte gebracht van wat op til was, en Thelxinoe muist er zelf vanonder om haar geliefde te ontmoeten en samen met hem te vertrekken. We hebben er echter op gewezen dat de antieke cultuur geen scherp onderscheid maakte tussen een echte *bride theft* en *elopement*; het resultaat – een *de facto* huwelijk – was in beide gevallen hetzelfde. Ook in de romans hangt een positieve of negatieve afloop niet af van het feit of het meisje nu al dan niet actief betrokken was, zodat we kunnen concluderen dat ook in de romans geen scherpe lijn wordt getrokken tussen *bride theft* en *elopement*. Omdat het initiatief van het meisje verdoezeld wordt door de schijnbare dwang van de ontvoerder, houdt *bride theft* eigenlijk ook geen verstoring in van de maatschappij: wanneer meisjes niet openlijk hun eigen huwelijkspartner kunnen kiezen, maar de regels i.v.m. seksualiteit niet willen overtreden, biedt schijnbare dwang door de jongeman een uitkomst om aan de eisen van de ouders te ontsnappen.¹⁸ De heldinnen opereren binnen dit seksuele systeem, omdat het hen beschermt.

¹⁷ Het valt niet te verwonderen dat precies de roman van Longos hier de uitzondering op de regel vormt. In deze roman zijn de geografische omzwervingen van de helden vervangen door psychologische. De helden zijn nooit verder dan een figuurlijke steenworp van Lesbos verwijderd.

¹⁸ Lateiner 1997, 410.

Misdaad en bestraffing

In twee romans wordt gewezen op de straf die op *bride theft* staat: de Spartanen veroordelen Aigialeus en Thelxinoe *in absentia* tot de doodstraf (Xen), en ook Kalasiris waarschuwt Theagenes dat een degelijke voorbereiding noodzakelijk is, omdat de doodstraf het gevolg zou zijn indien ze gesnapt worden (Hel). Voor Heliodoros willen we wijzen op de parallel met de wet die Constantijn in 326 uitvaardigde. Als we voor de *Aithiopika* een datum aannemen rond 360 n.C., verwoordt Heliodoros hier een reële juridische situatie.¹⁹ Voor Xenofon geldt deze parallel (om chronologische redenen) niet. Maar ook Heliodoros hoeft niet noodzakelijk naar juridische realia te verwijzen: de doodstraf voor *bride theft* was ook een topos in de literatuur. Zes van Seneca's *Controversiae*²⁰ en zestien van de *Controversiae* die aan Quintilianus toegeschreven worden, betreffen gevallen van *raptus*. In bijna al deze gevallen heeft de vader de keuze tussen een huwelijk van zijn dochter met de *raptor* of ontvoerder (zonder bruidschat) of zijn dood. De details in de beschrijvingen van de *Controversiae* lijken verbazend sterk op die van de wet van Constantijn. Grubbs suggereert daarom zelfs dat er een 'intriguing possibility' bestaat 'that life (or rather, law) has imitated art'²¹. De wet uit Byzantium die Kallisthenes wil aanwenden (AT 2.13.3), waarbij de verkrachter van een maagd verplicht is om met haar te trouwen, is mogelijk een uitvinding van Achilleus Tatios. De parallel met de hoger vermelde *Controversiae* lijkt daarbij voor de hand te liggen. Misschien bestonden in bepaalde delen van het Rijk ook effectief wetten die de ontvoerder van een ongehuwde vrouw verplichtten om haar te huwen, maar dergelijke wetten zijn niet geattesteerd in de bronnen. Misschien vindt deze 'wet' wel zijn oorsprong in de gebruikelijke manier waarop met *abduction marriage* werd omgegaan in de Mediterrane gemeenschappen van toen.

¹⁹ Lateiner wijst erop dat juridische procedures deel uitmaken van het decor van Heliodoros' *Aithiopika* (Lateiner 1997, 421). Hij gelooft verder dat deze passage ook resoneerde bij het lezerspubliek van de vierde eeuw omwille van de contemporaine versies van de *leges Iuliae de adulteriis* en de *vi publica* - die later werden opgenomen in de *Digesta* 48.5-6.5.2 - over de omgang met gehuwde en ongehuwde vrouwen.

²⁰ d.w.z. pleitoeefeningen met fictieve juridische thema's in de retorenscholen.

²¹ Grubbs 1989, 83. Zij wijst erop dat het edict over *raptus* niet de enige passage van het laat antieke Romeinse recht is die gelijkenissen vertoont met de situaties en het taalgebruik van de retorische scholen. Zoals Grubbs suggereert, is het mogelijk dat de juristen zo doorkneed waren in de retorische oefeningen dat zij onbewust situaties daaruit hebben overgenomen in de wetgeving die op reële situaties moest worden toegepast. Deze hypothese zou alvast de zeer drastische maatregelen - het edict beval bv. gesmolten lood in de keel van medeplachtige voedsters te gieten - van de wet helpen verklaren voor een strategie die de hele oudheid door eigenlijk een zeer brede toepassing heeft gekend.

De afloop van bride theft

In de realiteit vormde *bride theft* een alternatieve huwelijksstrategie, die het initiatief overhevelde van de ouders op het koppel (of toch in ieder geval de mannelijke huwelijkskandidaat) zelf. Indien de ouders al een andere huwelijkskandidaat hadden aangeduid, en *dit* het motief vormt voor het huwelijk door ontvoering, wordt het gezag van de ouders zelfs expliciet genegeerd. Wanneer we de romans scannen op ouder - kind relaties ná het plaatsvinden van een *bride theft*, kunnen we opnieuw enkele vaststellingen doen. In de romans worden twee gevallen van *bride theft* beschreven, die niet onverdeeld positief aflopen. In de roman van Longos worden Lampis' bedoelingen verijdeld. Een dienaar steelt het meisje immers terug (met de hulp van enkele andere dienaars) voordat Lampis de kans krijgt om met Chloe te slapen - precies dit zou maken dat het *de facto* huwelijk een feit is.

Aigialeus en Thelxinoe (Xen) brengen een leven door in armoede, ver weg van hun thuisland. In hun verhaal zitten ook veel positieve elementen: uiteindelijk leven Aigialeus en Thelxinoe een leven lang gelukkig samen, wat toch het doel van de *bride theft* was. Aigialeus vertelt zijn levensverhaal aan het hoofdpersonage, dat zelf bijna aan het einde van zijn omzwervingen is gekomen en binnenkort met zijn geliefde Anthia zal herenigd worden; het verhaal van Aigialeus is voor hem (en voor de lezer) een exemplum van liefde die de dood overstijgt. Toch is het m.i. opvallend dat Aigialeus en Thelxinoe, in tegenstelling tot de andere koppels die zich vormen d.m.v. een *bride theft*, niet naar hun *polis* kunnen terugkeren;²² de herintegratie in de *polis* van oorsprong²³ maakt immers deel uit van het happy end dat de romanhelden ten deel valt.

In de drie andere gevallen vindt er een confrontatie plaats tussen het koppel en de ouders. Drie elementen zijn hier steeds in aanwezig. Ten eerste worden de ouders verzekerd van de maagdelijkheid van hun dochter. In twee romans gebeurt dit in de vorm van een maagdelijkheidstest, nl. bij Achilles Tatios en Heliodoros.²⁴ De ouders geven daarop hun toestemming voor het huwelijk, dat, gezien de maagdelijkheid van de bruid, nog niet geconsumeerd is. Het huwelijk wordt ten derde besloten met een plechtigheid, die de sociale erkenning ervan

²² Een noodgedwongen verblijf buiten het thuisland was in de Oudheid veel erger dan nu het geval zou zijn. In de klassieke periode ontleende een individu zijn identiteit aan zijn burgerschap van deze of gene *polis*. Hoewel in het hellenisme sprake is van een groter kosmopolitisme, en de individuele *poleis* hun politieke onafhankelijkheid verloren, bleef de *polis* het primaire leefkader.

²³ Enkel Theagenes keert aan het einde van de roman niet terug naar Thessalië, zijn geboortestreek. Heliodoros' roman eindigt in Meroe (in Ethiopië), het thuisland van Charikleia. Charikleia blijkt immers de dochter te zijn van het Ethiopische koningspaar. Zij brengt haar jeugd door in de *high society* van Delfi, nadat zij door een priester als pleegkind werd opgenomen. Daar leert zij ook Theagenes kennen. Het liefdesmotief is in deze roman aangevuld met een *nostos*, een terugkeer naar het thuisland.

²⁴ Lateiner 1997, 428-29.

moet verzekeren, waardoor dit *de facto* huwelijk zich eigenlijk conformeert aan het verloop van een traditioneel huwelijk. Zonder te willen suggereren dat de romanschrijvers aan het Romeinse recht refereren – algemeen wordt immers aangenomen dat de romanschrijvers verwijzingen naar de Romeinse wereld vermijden –, willen wij toch kort een parallel aanstippen: volgens de Romeinse rechtsregels werd een huwelijk dat buiten de wil om van de *paterfamilias* voltrokken was, maar waar hij achteraf mee instemde, alsnog een *iustum matrimonium*, een wettig huwelijk.

We adstrueren deze elementen met de voorbeelden uit de romans: nadat Kallisthenes Kalligone's instemming om te trouwen heeft verkregen, vat hij het plan op naar haar vader toe te stappen en haar hand te vragen. Hij maakt deze plannen bekend aan Kalligone's oom Hippias (die zich net als Kallisthenes zelf in Byzantion bevindt, terwijl Kalligone's vader Sostratos in Tyros woont) en verzekert hem dat Kalligone nog maagd is, 'en dat in oorlogstijd, wanneer mannen hun pleziertjes gewoonlijk niet uitstellen'²⁵. Hippias geeft hem een aanbevelingsbrief mee voor Sostratos, waarin hij Kallisthenes' afkomst beschrijft, alsook zijn verwezenlijkingen in de oorlog (AT 8.18.1-4) – twee traditionele troeven van een huwelijkskandidaat! In AT 8.19.3 wordt verteld dat de protagonist twee dagen na Kallisthenes in Tyros aankomen en net op tijd zijn voor het huwelijk van Kallisthenes met Kalligone, ter gelegenheid waarvan Sostratos al offers aan het brengen is. Aangezien de episode tussen het opvatten van het plan om naar Tyros te varen en de huwelijksplechtigheden niet beschreven wordt, kunnen we hier de aanbevelingsbrief van Hippias beschouwen als de expliciete weergave van de toestemming van de oudere generatie in het huwelijk. Als de roman eindigt met de beschrijving van het huwelijk zelf, impliceert dit dat ook Sostratos heeft toegestemd.

Kleitofon verkrijgt de toestemming om met Leukippe te trouwen per brief. Sostratos stuurt een brief naar Tyros waarin hij zijn dochter aan Kleitofon uithuwelijkt.²⁶ De brief komt aan, één dag nadat Kleitofon en Leukippe er vandoor zijn gegaan. Kleitofon verneemt het nieuws van de brief d.m.v. een tussenpersoon, na de schijndood van Leukippe.²⁷ In de loop van het proces, waarin Kleitofon verzeild raakt, worden hij en Leukippe met Sostratos herenigd. Ze nemen hun toevlucht in de tempel van Artemis. Daar bevestigt Kleitofon alvast mondeling de maagdelijkheid van Leukippe (AT 8.5.7-8):

²⁵ παρθένον γὰρ τὴν κόρην μέχρι τούτου τετήρηκα, καὶ ταῦτα πολέμοις ὀμιλῶν, ἐν οἷς οὐδεὶς ἀναβάλλεται τὰς ἡδονάς. (AT 8.18.2)

²⁶ Hoe Sostratos plots op het idee komt om dit te doen, wordt niet geëxpliciteerd in de tekst.

²⁷ De schijndood van geliefden is een topos in de Griekse romans, waar Achilleus Tatios herhaaldelijk gebruik van maakt.

‘ἐδίωξε γὰρ ἡμᾶς ἔρωσ, καὶ ἦν ἔραστοῦ καὶ ἐρωμένης φυγή²⁸. ἀποδημήσαντες γεγόναμεν ἀλλήλων ἀδελφοί. εἴ τις ἄρα ἐστὶν ἀνδρὸς παρθενία, ταύτην κἀγὼ μέχρι τοῦ παρόντος πρὸς Λευκίππην ἔχω· ἡ μὲν γὰρ ἦρα ἐκ πολλοῦ τοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἱεροῦ. δέσποινα Ἀφροδίτη, μὴ νεμεσήσης ἡμῖν ὡς ὕβρισμένη. οὐκ ἐθέλομεν ἀπάτορα γενέσθαι τὸν γάμον· πάρεστιν οὖν ὁ πατήρ· ἦκε καὶ σύ· εὐμένης ἡμῖν ἦδη γενοῦ.’

‘De liefde had ons weliswaar van huis verdreven en wij waren als minnaars op de vlucht gegaan, maar toen we eenmaal ver van Tyrus waren, hebben we als broer en zus geleefd. Wanneer er iets als mannelijke maagdelijkheid bestaat, heb ik die tot op dit ogenblik voor Leukippe bewaard, terwijl zij zich al veel eerder aan Artemis had gewijd. Machtige Afrodite, duid het ons niet euvel dat wij u verwaarloosd hebben: wij wilden het huwelijk niet in afwezigheid van haar vader voltrekken. Nu is hij dan hier. Kom, sluit u bij ons aan en wees ons voortaan genadig.’²⁹

Sostratos is bovendien aanwezig bij een maagdelijkheidstest (AT 8.13.1-14.2), die Achilles Tatios in het kader van het proces heeft ingebed. Daardoor kan Sostratos er absoluut zeker van zijn dat zijn dochter nog maagd is. Het trio vaart daarop naar Byzantion om het huwelijk te vieren (AT 8.19.2).

De enige andere maagdelijkheidstest die in de romans voorkomt, nl. die van Theagenes en Charikleia in Ethiopië (in de roman van Heliodoros), is ingebed in de context van een offer aan de Zon en de Maan als dank voor een geslaagde oorlogsexpeditie. Deze test vervult dezelfde rol binnen het verhaal als in de roman van Achilles Tatios. De koning en koningin van Ethiopië, die kort daarop zullen vernemen dat Charikleia in werkelijkheid hun dochter is, worden ervan verzekerd dat zij nog maagd is. Paradoxaal genoeg is het precies de tactiek van een *abduction marriage* die Charikleia's echte ouders in staat stelt om hun zegen te geven over het huwelijk dat zij beoogt.³⁰ Voordat Charikleia aan haar ouders duidelijk maakt wat haar relatie tot Theagenes is, levert de jongeman een bewijs van zijn capaciteiten door het terughalen van een op hol geslagen stier en een gevecht met een reus van een kerel. Wanneer Charikleia daarop aan haar ouders duidelijk maakt dat Theagenes de echtgenoot van haar keuze is, stemmen

²⁸ Kleitofon noemt de gebeurtenissen niet ‘*bride theft*’, maar een ‘vlucht van geliefden’. Zoals wij al aangaven, maakte het in de antieke opvatting geen enkel verschil uit of het ‘er vandoor gaan’ gebeure met instemming van het meisje (*elopement*) of niet (echte *bride theft*).

²⁹ Van Dolen 1998, 147. De termen ‘*ἐραστοῦ καὶ ἐρωμένης*’ heeft Van Dolen vertaald als ‘minnaars’. Het Nederlands heeft geen equivalent voor deze termen, die de traditionele aanduiding zijn voor twee geliefden, maar meteen ook de klassieke opvatting van een relatie uitdrukken als een verbintenis tussen een actieve partner of *ἐραστής* en een passieve partner of *ἐρωμένος/-η*. De terminologie is te vergelijken met het Engelse ‘lover’ en ‘beloved’. Kleitofon hanteert hier de traditionele termen om zichzelf en Leukippe aan te duiden, maar de traditionele opvattingen, die achter deze termen schuilgaan, worden door de romans ernstig in vraag gesteld (nl. door de verregaande gelijkwaardigheid tussen de mannelijke en de vrouwelijke romanheld).

³⁰ Lateiner 1997, 437.

zij formeel met het huwelijk in (Hel 10.40.1-2). In de slotparagraaf van de roman wordt de feestelijke intocht in Meroe beschreven, waar de plechtigheid van het huwelijk (τὰ ἐπὶ τῷ γάμῳ μυστικώτερα) zal plaatsvinden.

Besluit

Welke besluiten kunnen we nu trekken i.v.m. het fenomeen *bride theft* in de romans? Ten eerste vertonen de vijf beschrijvingen die wij geanalyseerd hebben, op een aantal punten gelijkenissen met de sociale realiteit, nl. op het vlak van de motieven, het verloop, de deelname van de *rapta*, mogelijke straffen en de reactie van de ouders. Ten tweede blijken alleen die gevallen van *bride theft* een positieve afloop te kennen in het verhaal, waarbij er een terugkoppeling tegenover de ouders optreedt, en zij hun toestemming geven voor het huwelijk, dat vervolgens op de traditionele wijze gevierd wordt. Dit is mogelijk omdat het *de facto* huwelijk (gezien de maagdelijkheid van het ontvoerde meisje) nog niet is voltrokken. Bijgevolg worden de reguleringen, de conventies en de ideologie die de oudere generatie heeft i.v.m. het concept 'huwelijk' in de romans wel vaak kortstondig doorbroken, maar nooit helemaal verworpen.

Het beeld van een sterke betrokkenheid van de ouders in het huwelijk van hun kinderen, dat ook uit talloze andere passages in de romans naar voren komt, wordt door de representatie van het fenomeen *bride theft* nog versterkt: bij huwelijken die positief gevaloriseerd worden in de romans, stemmen de ouders met het huwelijk in. Muchow³¹ argumenteert dat het zoeken en verkrijgen van de toestemming van de ouders voor hun huwelijk één aspect is van de manier waarop de novellisten de passionele gevoelens van de protagonisten met de traditionele normen van de samenleving verzoenen. Indien de romanschrijvers willen uitbeelden hoe de passionele gevoelens van de helden tot een huwelijk leiden, in een maatschappij waarin gevoelens als een onstabiele basis worden beschouwd voor zoiets belangrijks als een huwelijk, moeten zij bepaalde richtlijnen in acht nemen waardoor dit huwelijk zich toch conformeert aan de normen van de samenleving. Het zijn deze richtlijnen die het beeld van het fenomeen *bride theft* in de romans mee bepalen.

---

³¹ Muchow 1988, 50-51 en 62-63.

Beknopte bibliografie

- Dolen, H. van, *Achilleus Tatios. De liefdesperikelen van Leukippe en Kleitofon*. Amsterdam 1998
- Egger, B., *Women and Marriage in the Greek Novels: the Boundaries of Romance*. in: Tatum, J. (ed.), *The Search for the Ancient Novel*, London/Baltimore 1994, 260-280
- Es, M. van, *Longos. Dafnis en Chloë. Een opvoeding in Eros*. Amsterdam 2001
- Grubbs, J.E., *Abduction Marriage in Antiquity: a Law of Constantine (CTh IX 24.1) and its Social Context*. JRS 79 (1989), 59-83
- Grubbs, J.E., *Law and Family in Late Antiquity. The Emperor Constantine's Marriage Legislation*. Oxford 1995
- Holzberg, N., *De roman in de Oudheid*. Amsterdam 1998 (oorspronkelijke titel: *Der antike Roman. Eine Einführung*. Berlin 1986, vertaald door Tinke Davids)
- Lateiner, D., *Abduction Marriage in Heliodorus' Aethiopica*. GRBS 38,4 (1997), 409 - 439
- Muchow, M.D., *Passionate Love and Respectable Society in Three Greek Novels*. Baltimore 1988
- Opstall, E. van, *Chariton. Chaireas en Kallirhoë. Een liefde*. Amsterdam 1998
- Patterson, C.B., *The Family in Greek History*. Cambridge (Mass.)/London 1998
- Reardon, B.P., *Collected Ancient Greek Novels*. London 1989
- Schmeling, G. (ed.), *The Novel in the Ancient World*. Leiden/New York/Köln 1996, 336-360
- Tatum, J. (ed.), *The Search for the Ancient Novel*. London/Baltimore 1994
- Vérilhac, A.-M. – Vial, C., *Le mariage grec du VIe siècle av. J.-C. à l'époque d'Auguste*. BCH, supplément 32 (1998)

Opmerking

Tot nu toe zijn slechts drie romans in het Nederlands vertaald. Voor de romans van Heliodoros en Xenofon verwijzen wij naar de omnibus van Engelse vertalingen door Reardon. Holzberg biedt een zeer toegankelijk overzicht van de Griekse roman als genre, met samenvattingen en situeringen van de hoger besproken romans. Schmeling en Tatum hebben een verzameling van artikels uitgegeven, waaronder algemene inleidingen op de Big Five.